

UOT:338.24.021.8;JEL:O29

Ruhiyyə Cəfər qızı HACIYEVA
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
“Maliyyə və iqtisadi nəzəriyyə” kafedrasının baş müəllimi
E-mail:ulvieliyev204@gmail.com

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN UZUNMÜDDƏTLİ DÖVR PERSPEKTİVLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizlik siyasəti konsepsiyasına, milli təhlükəsizlik sisteminin milli maraqlarına yaranan iqtisadi təhdidlərə qarşı ölkədə iqtisadi təhlükəsizlik sistemləri qəbul edilir. Bu sistemə aşağıdakılar daxildir: vətəndaşların layiqli yaşayışını təmin etmək, sosial və hərbi cəhətdən qorunub saxlanması, ölkədə sabitlik, daxili və xarici təhlükələrə müqavimət göstərmək imkanları.

Tədqiqatın metodologiyası - Xarici və daxili qüvvələrin tənzimlənməsinin tarazlıq vəziyyəti bərpa olunarsa, ölkə iqtisadiyyatı başqa bir tarazlıq vəziyyətinə keçir və əvvəlkindən fərqlənir. Ölkənin başqa iqtisadi sistemə keçidi, yeni tarazlıq vəziyyətinin yaranması ətrafdakı sosial-iqtisadi və siyasi mühitin yeni şərtlərinə, eləcə də yeni şəraitə uyğunlaşmaq qabiliyyəti ilə izah olunur.

Tədqiqatın təbii əhəmiyyəti - Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin rolu və zərurətinin aktual məsələlərindən bəhs edilir. Dövlətin mövqeyinin gücləndirilməsi və neqativ amillərin azaldılmasına, iqtisadi müstəqilliyin möhkəmləndirilməsinə və dövlətin davamlı inkişafına yönəlmiş iqtisadi təhlükəsizlik siyasətinin formalaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın nəticələri - Ölkə iqtisadiyyatı dinamik sistem kimi balanslaşdırılmış fəaliyyət xüsusiyyətinə malikdir. Ümumi sistemlər nəzəriyyəsinə görə, balanslaşdırılmış fəaliyyət vəziyyəti ölkənin iqtisadi sistemidir. Tarazlıq vəziyyətini uzun müddət saxlamaq qabiliyyəti xarici və daxili qüvvələr dayandırıldıqda bu qüvvələrin təsiridir. Həmçinin ölkə iqtisadiyyatı dinamik olaraq sistemlərin sabit işləmə xüsusiyyətinə malik olmalıdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - Azərbaycan Respublikasında milli təhlükəsizlik sistemi, ölkənin dövlət təhlükəsizliyi, sosial, iqtisadi, enerji, texnoloji, ekoloji, informasiya təhlükəsizliyi, şəxsi təhlükəsizlik və digər təhlükəsizlik sistemləri ilə müəyyən olunur. Ölkə iqtisadiyyatının dövrü və daimi xarakter daşıyan özünəməxsus nəzarət mexanizmi ilə fəaliyyətinin tsiklik xarakterli təkrarlanması iqtisadi qanundur.

Açar sözlər: *iqtisadi təhlükəsizlik, milli təhlükəsizlik, iqtisadi təhdidlər, iqtisadi təhlükəsizlik səviyyələri, iqtisadi təhlükəsizliyin qorunması.*

Giriş

Avropa İttifaqının aparıcı, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrində, ABŞ-da, o cümlədən Yaponiyada 1980-1990-cı illərdə ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi konsepsiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Qərbi ölkələrində olduğu kimi Şərqi ölkələrində də “iqtisadi təhlükəsizlik siyasəti” xarici iqtisadi siyasət konsepsiyasına əsasən daha ümumi “inteqrasiya edilmiş milli təhlükəsizlik” siyasətinin tərkib hissəsidir. “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən milli təhlükəsizliyə iqtisadi təhdidlərə daxildir: tükənmə və ya səmərəsiz istifadə; dövlətin iqtisadi potensialı, maliyyə və texnoloji asılılığın formalaşması, digər ölkələrin milli iqtisadiyyatı, boru kəmərlərinin, digər rabitə və nəqliyyat dəhlizlərinin pozulması; iqtisadi münasibətlərin dövlət tənzimlənməsi sisteminin dağınıqlığı, iqtisadiyyatın qeyri-mütənasib inkişafı; maliyyə-kredit sisteminin pozulması və ölkədən maliyyə resurslarının qanunsuz çıxarılması; soyğunçuluq, təbii və maddi ehtiyatlardan səmərəsiz istifadə; investisiya fəallığının zəifləməsi; respublika iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatından təcrid olunması. İqtisadi təhlükəsizlik risklərinin baş ver-

məsinə təsir edən xüsusi amillərlə əlaqəli təsnifatdır. İqtisadi təhlükəsizliyə daxili təhdidlərə iqtisadi təhlükəsizliklə əlaqəli məbləğin idarə edilməsinin son dərəcə obyektində baş verən bu cür təhdidlər (maliyyə aktivlərinin, məlumatların, texniki, texniki və maddi yardımların olmaması, əsas amillərlə əlaqəli yüksək amortizasiya) daxildir. İqtisadi təhlükəsizliyin uzunmüddətli perspektivləri ümumi sistemlər nəzəriyyəsinə əsaslanır.

Azərbaycan Respublikasında milli təhlükəsizlik siyasəti

Qloballaşma prosesinin güclənməsi ilə iqtisadi təhlükəsizliyin rolu əhəmiyyətli dərəcədə ar-
tıb. Praktikadan və nəzəriyyədən əvvəl iqtisadi təhlükəsizlik siyasəti konsepsiyası dünya təcrübə-
sində 90-cı illərdə ilk dəfə ABŞ-da spesifik nəzərə çarpırdı. Qərbi ölkələrində olduğu kimi Şərqi
ölkələrində də “iqtisadi təhlükəsizlik siyasəti” xarici iqtisadi siyasət konsepsiyasına əsasən daha
ümumi “inteqrasiya edilmiş milli təhlükəsizlik” siyasətinin tərkib hissəsidir [14, s. 65]. 2007-ci
ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında Milli Təhlükəsizlik Strategiyası” “milli təhlü-
kəsizlik sistemi, ölkənin dövlət təhlükəsizliyi, sosial, iqtisadi, enerji, texnoloji, ekoloji, in-
formasiya təhlükəsizliyi, şəxsi təhlükəsizlik və digər təhlükəsizlik sistemləri ilə müəyyən olunur.
Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında iqtisadi təhlükəsizlik sistemi aşağıdakı kimi qəbul edilir:

- vətəndaşlarına layiqli yaşayış təmin etmək;
- ölkənin sosial, siyasi və hərbi cəhətdən qorunub saxlanması;
- ölkədə potensial sabitliyin qorunub saxlanması;
- dövlətin daxili və xarici təhlükələrə müqavimət göstərmək imkanları və bacarığı [1].

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyi ölkənin milli maraqlarına qarşı yaranan iqtisadi təhdidlərdir. “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən milli təhlükəsizliyə aşağıdakı iqtisadi təhdidlər daxildir:

- tükənmə və ya səmərəsiz istifadə;
- dövlətin iqtisadi potensialı, maliyyə və texnoloji asılılığın formalaşması;
- digər ölkələrin milli iqtisadiyyatı, boru kəmərlərinin, digər rabitə və nəqliyyat dəhlizlərinin pozulması;
- iqtisadi münasibətlərin dövlət tənzimlənməsi sisteminin dağınıqlığı, iqtisadiyyatın qeyri-mütənasib inkişafı;
- maliyyə-kredit sisteminin pozulması və ölkədən maliyyə resurslarının qanunsuz çıxarılması;
- soyğunçuluq, təbii və maddi ehtiyatlardan səmərəsiz istifadə;
- investisiya fəallığının zəifləməsi;
- respublika iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatından təcrid olunması.

Müasir iqtisadiyyatın yaxşı atributu hər hansı bir maddənin təhlükəli fəaliyyət sahəsi olması ola bilər. Bu nöqtəyə qədər riskləri və təhlükələri öyrənmək üçün bir çox metodologiya vardır. Hansı risklə əlaqəli konsepsiya, adətən mümkün olan təhlükənin baş verməsinin xüsusi ehtimalını və ya ehtimalını əks etdirir. Təhlükə adətən müxtəlif təhlükələrin mürəkkəbliyi və onun bütövlükdə iqtisadi proqram və ya komponentləri ilə bağlı olan təhlükəsinin xüsusi gücünü artırmağa təsiri kimi təqdim olunur. Ölkə iqtisadiyyatı dinamik sistem kimi balanslaşdırılmış fəaliyyət xüsusiyyətinə malikdir. Ümumi sistemlər nəzəriyyəsinin görə, balanslaşdırılmış fəaliyyət vəziyyəti ölkənin iqtisadi sistemidir. Tarazlıq vəziyyətini uzun müddət saxlamaq qabiliyyəti xarici və daxili qüvvələr dayandırıldıqda bu qüvvələrin təsiridir. Həmçinin ölkə iqtisadiyyatı dinamik olaraq sistemlərin sabit işləmə xüsusiyyətinə malik olmalıdır. İqtisadi təhlükəsizlik amilləri dövlətin birbaşa təsərrüfat fəaliyyətinin növündən, məqsədlərindən asılıdır və müəyyən bir ölkənin vəzifələri qarşısında durur. Əsas iqtisadi amillər arasında təhlükəsizlik ən çox ekzogen tərəfindən təcrid olunur və endogen mühüm amildir. Ekzogen amillərinə iqtisadi və siyasi mühit, hökumətin siyasəti, fiskal siyasət, maliyyə siyasəti, əmək resursları, istehsal imkanları, intensiv bazarlar daxildir. Endogen amillərə dövlətin kadr siyasəti və dövlətin iqtisadi siyasəti, maliyyə müstəqilliyinin və davamlılığının təmin edilməsi, innovasiyalar, gözlənilməz hallar və s. daxildir [4]. İqtisadi təhlükəsizlik iki səviyyədə mövcuddur: mikro səviyyədə - müəssisənin təhlükəsizliyi və makro səviyyədə - dövlətin təhlükə-

sizliyidir. Eyni zamanda, bir çox tədqiqatçılar tez-tez xüsusi normal təhlükə dərəcəsini müəyyənləşdirirlər, çünki təhlükə olmayan rəqabət mühitində gəliri yaxşılaşdırmaq üçün zəmin yaratmaq mümkün deyil. Buna görə də təhlükənin idarə edilməsi mexanizmi yaxşı bir obyektin (mühəndislik, ixtisaslaşdırılmış, iqtisadi, sosial, şirkət və s.) təhdidləri azaltmaq üçün (potensial, müəyyən edilmiş, hazırda dəymiş zərərin aradan qaldırılması) tədbirlərinin məcmusudur. İqtisadi təhlükəsizliklə əlaqəli səviyyəyə nəzarətin xüsusi sistemində bu, hər bir riski qiymətləndirmək üçün bir neçə şərt əldə etmək üçün arzu edilir. Bununla belə, hər bir konkret situasiya daxilində bu tip vəziyyət adətən çox problemlidir ki, bu da adətən əsas risklər üçün siqnalların yayılması ilə bağlı vərdişlər nümunəsi yaratmaq üçün şərait yaradır. Bu xüsusi vəziyyət xüsusi inkişafın yaxşı başa düşülməsinə kömək edir. Şərtlərin müəyyən edilməsində və ona əsaslanan həddi dəyərlərin müəyyən edilməsində ümumi metodoloji yanaşmalar və ya iqtisadi proqramla bağlı risksiz xüsusi fəaliyyətin xüsusi sərhədləri vardır. Məişət ədəbiyyatında təhlükə meyarlarını müəyyən etmək üçün əslində heç bir ümumi yanaşma yaradılmamışdır [4s36]. Bu, konkret müvafiq iqtisadi texnikalar (region, bələdiyyə, müəssisələr, sənaye) üçün iqtisadi təhlükəsizliyin xüsusi səviyyəsinin qiymətləndirilməsi proqramının vahidləşdirilməsinə imkan verməyəcək. Beləliklə, risklərin vaxtında aşkarlanması və riskin qiymətləndirilməsi onları minimuma endirməyə imkan verir. Azərbaycan Respublikasının ən mühüm məqsədi milli təhlükəsizlik siyasətində ekoloji cəhətdən təmiz iqtisadi sistem yaratmaqdır.

İqtisadi təhlükəsizliyin təsnifatı və iqtisadi sistemin mexanizmi

“İqtisadi təhlükəsizlik” termini ilə bağlı qeyd etmək olar ki, dövlət dəstəyinə baxmayaraq, iqtisadi cəhətdən təcrid olunmuş qurum ictimaiyyətdə artıq iqtisadi təhdidə bənzər bir əlaqə rolunu oynaması zamanı iqtisadi sistem baxımından təhdidin aradan qaldırılması iqtisadi təhlükəsizliyin mahiyyətini anlamaq mümkün olmuşdur. İqtisadi təhlükəsizliyin yaradılmasının əsas addımı məhsuldar kompleks şəkildə istehsal daxilini təmsil edən qüvvələr əmək kooperasiyasının bölgüsü sayılır [s. 30-39]. Müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizlik təsnifatı aşağıdakı kimi qeyd edilir:

- dövlət təhlükəsizliyi;
- dövlətin təşkilat strukturu;
- iqtisadi siyasət;
- texnologiyalar;
- yenilik;
- informasiya mühiti;
- idarəetmə;
- dövlətin əmlakı;
- dövlətin maliyyəsi və s.

İqtisadi qorunma üsulu maneələri aradan qaldıran müsbət bir tendensiya olduğu üçün təqdim olunur. İqtisadi tərəqqi və istehsaldan, mümkün qədər əməkdən istifadənin artırılmasına mane olan əsas amillər şəxslərarası dağıdıcı vəziyyətin artırılması, üzvi maddələrin səmərəsiz istifadəsi mənbələri, xüsusi maliyyə sektoru daxilində balanssızlıqlar inteqrasiya olunur. İqtisadi təhlükəsizliyin uzunmüddətli perspektivləri ümumi sistemlər nəzəriyyəsinə əsaslanır [s. 118-126]. Ümumi sistemlər nəzəriyyəsinə görə, iqtisadi sistemin sabit fəaliyyət vəziyyəti onun təsiri altında tarazlıq vəziyyətini itirdikdə onun balanslaşdırılmış vəziyyətini bərpa etmək qabiliyyətindən ibarətdir. Xarici və daxili qüvvələrin tənzimlənməsinin tarazlıq vəziyyəti bərpa olunarsa, ölkə iqtisadiyyatı başqa bir tarazlıq vəziyyətinə keçir və əvvəlkindən fərqlənir. Ölkənin başqa iqtisadi sistemə keçidi, yeni tarazlıq vəziyyətinin yaranması ətrafdakı sosial-iqtisadi və siyasi mühitin yeni şərtlərinə, eləcə də yeni şəraitə uyğunlaşmaq qabiliyyəti ilə izah olunur. Daxili qüvvələrin sabitlik vəziyyətinin olmaması, yeni tarazlıq vəziyyətinə uyğunlaşmamağın bərpa edilməməsi halında hər hansı bir ölkənin iqtisadi sistemi dağılır. Yeni iqtisadi mexanizmlə (qaydalar və prosedurlar) fəaliyyət göstərən (məsələn, iqtisadiyyatın çökməsi (1991-1993-ci illərdə) Azərbaycan Respublikası riskləri nəzərə almalıdır. Bir ölkənin iqtisadi sisteminə xas olan onun mexanizmi dörd mərhələdən ibarət tsiklik

rejimdə işləyir:

- inkişaf;
- inkişaf tempinin ləngiməsi və durğunluq, böhran;
- tənəzzül və depressiya;
- sabitləşmə.

Hər bir dövrün inkişafında bir mərhələdən, müəyyən bir müddətdən sonra inkişaf templəri azalma, sonra isə durğunluq, böhran dövrü başlayır [9, s. 137]. Böhran dövründə bir dövr tənəzzül və depressiya ilə izlənilir. Bu dövr reproduktiv proseslərin sabitləşməsi ilə başa çatır. Sonra stabilləşmə dövrünün başlaması və onun sona çatması ilə ölkə iqtisadiyyatının fəaliyyət dövrü yeni bir dövrə keçir. Ölkə iqtisadiyyatının yeni fəaliyyət tsiklində inkişaf mərhələsi başlayır. Ölkə iqtisadiyyatının dövrü və daimi xarakter daşıyan özünəməxsus nəzarət mexanizmi ilə fəaliyyətinin tsiklik xarakterli təkrarlanması iqtisadi qanundur. Uzunmüddətli perspektivdə ölkə iqtisadiyyatı üçün təhlükələr dövrü yavaşlama mərhələsində artım və durğunluq, böhran formalaşır. Durğunluq və böhran mərhələsi ilə xarakterizə olunur:

- milli iqtisadiyyatın özünüinkişaf əmsalının azalması;
- məhsulun illik artım tempinin azalması;
- əmtə-pul dövriyyəsinin bütün kanallarında məhsullar;
- məhsulların idxalının artması, yerli məhsulların ixracının azalması;
- ölkə iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların səmərəliliyinin azalması;
- yeni iş yerlərinin olmaması və yaranmaması;
- ölkədə işsizlik;
- inflyasiya proseslərinin formalaşması və istehlak mallarının bahalaşması;
- əhalinin gəlirlərinin azalması;
- əhalinin yoxsulluq səviyyəsi gəliri və yoxsulluq həddindən aşağı olan insanların sayına olan nisbəti;
- sosial-iqtisadi hadisələrin mənfi təzahürü.

İqtisadi təhlükəsizlik riskin xüsusi dərəcəsini və onların baş verməsi və ya həyata keçirilməsi ilə bağlı layihənin əldə edilə bilən nəticələrini müəyyən etmək qabiliyyətinə malik olmalıdır. Pul təhlükəsizliyini müəyyən etmək üçün bu cür sahələri əhatə edən göstəricilər aşağıdakı kimi qəbul edilir:

- pul təminatı ilə əlaqəli funksional hissələr (investisiya, xarici iqtisadi, kommersiya, innovativ, maliyyə);
- sahəsi üzrə (iqtisadiyyatla bağlı mezo-, makro-, mikro səviyyədə olan göstəricilər, özəl təhlükəsizlik);
- sadəcə olaraq keyfiyyətə görə (göstəricilər, dözümlülük qiymətləri, indekslər), təsir səviyyəsinə görə (xarici, daxili);
- sosial-iqtisadi təsirlə bağlı (ərzaq, demoqrafik, qeyri-qanuni, əmək göstəriciləri, yaşayış meyarlarının göstəriciləri və əhali ilə əlaqəli gəlirlər).

Azərbaycan iqtisadiyyatının tərəqqi mərhələsinin mexanizmi

Dünyada tərəqqi sisteminin qeyri-sabitliyi şəraitində hər hansı idarəetmə obyektinin fəaliyyət riski artır, xarici təhdidlərin təsiri artır, vurulan zərərin miqyası, korporasiyaların və fiziki şəxslərin müflisləşməsi artır, borclar artır, müxtəlif səviyyələrdə maliyyə məhdudiyyətləri yaranır. Buna görə də səmərəli mexanizm yaratmaq lazımdır. Təhlükəsizliyin idarə edilməsi üçün tərəqqi mexanizmi pul ehtiraslarını daxili və xarici təsirlərdən qorumaq üçün ardıcıl bir prosesdir [340 s.]. Prosesin sabitliyini və idarə olunan obyektin potensialını qorumağa yönəlmiş müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə təmin edilən xarici təhlükələri (təhlükə mənbələri) dəf edir. Ölkə iqtisadiyyatında əmtə-pul dövriyyəsinin bütün kanallarında durğunluq formalaşır, əgər bu təhlükələr vaxtında aradan qaldırılmazsa onlar artır. Buna görə də iqtisadiyyatın təhlükəsizliyini qorumaq dövlətin əsas vəzifəsidir. 2001-ci ildən Azərbaycan iqtisadiyyatı tərəqqi mərhələsində özünün xarakterik mexanizminin yeni tsiklində fəaliyyət göstərir. Hesablamalar göstərir ki, 2001-ci ildən 2022-

ci ilə qədər inkişaf mərhələsində bütün kanallarda əmtəə-pul dövriyyəsi 3,2 dəfə artıb, bu da cəminin artımına (2,9 dəfə) bərabərdir. 2001-2022-ci illər üçün orta illik artım tempi 15,7% təşkil edib ki, bu da orta illik göstəricidən 1,2 dəfə çoxdur. 2001-2010-cu illər üçün Azərbaycanın xalq təsərrüfatı daha yüksək inkişaf etmişdir, nəzərdən keçirilən dövrdə əmtəə-pul dövriyyəsinin bütün kanalları üzrə ümumi məhsul istehsalı illik müqayisədə 3 dəfə artma, orta hesabla 24,3% təşkil etmişdir. Bununla belə, 2011-ci ildən bəri orta illik artım tempi azaldı və milli iqtisadiyyatın inkişafı sabitliyini itirməyə başladı. Belə ki, 2011-ci ildə ümumi daxili məhsul buraxılışının həcmində azalma, əmtəə-pul dövriyyəsinin bütün kanalları üzrə məhsullar 2010-cu ilə müqayisədə -0,6%, 2012-ci ildə isə 2011-ci ilə müqayisədə -5,2% təşkil edib [158]. Amma 2013-cü ildə hamı üçün ümumi istehsal artımı əmtəə-pul dövriyyəsi kanalları 2012-ci ilə müqayisədə 6,7%; 2014-cü ilə müqayisədə 2013-cü ildən - 4,0%; 2015-ci ildə 2014-cü ilə müqayisədə - 4,0%; 2016-cı ildə 2015-ci ildən -3,7% təşkil edib. Son illərdə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda 2021-ci ildə əmtəə pul dövriyyəsi 33,9% təşkil etmişdir [160]. İqtisadi artımın 5% artması xüsusilə müharibədən çıxmış ölkə üçün müsbət göstəricidir. Belə ki, 2010-cu ildən etibarən milli Azərbaycan iqtisadiyyatı qeyri-sabit, dəyişkən rejimdə işləyir. Azərbaycan iqtisadiyyatının fəaliyyətinin tarazlıq vəziyyətindən çıxmasına şərait yaradan xarici və daxili sosial-iqtisadi hadisələrin yaranması təhlükəsi var.

Nəticə

Müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizlik təsnifatı qeyd edilir: dövlət təhlükəsizliyi; dövlətin təşkilatı strukturu; iqtisadi siyasət; texnologiyalar; yenilik; informasiya mühiti; idarəetmə; dövlətin əmlakı; dövlətin maliyyəsi və s. Ölkənin başqa iqtisadi sistemə keçidi, yeni tarazlıq vəziyyətinin yaranması ətrafdakı sosial-iqtisadi və siyasi mühitin yeni şərtlərinə, eləcə də yeni şəraitə uyğunlaşmaq qabiliyyəti ilə izah olunur. Daxili qüvvələrin sabitlik vəziyyətinin olmaması, yeni tarazlıq vəziyyətinə uyğunlaşmağın bərpa edilməməsi halında hər hansı bir ölkənin iqtisadi sistemi dağılır. Yeni iqtisadi mexanizmlə (qaydalar və prosedurlar) fəaliyyət göstərən (məsələn, iqtisadiyyatın çökməsi 1991-1993-cü illərdə) Azərbaycan Respublikası riskləri nəzərə almalıdır. Bir ölkənin iqtisadi sisteminə xas olan onun mexanizmi dörd mərhələdən ibarət tsiklik rejimdə işləyir: inkişaf; inkişaf tempinin ləngiməsi və durğunluq, böhran; tənəzzül və depressiya; sabitləşmə. Azərbaycan iqtisadiyyatı tərəqqi mərhələsində özünün xarakterik yeni mexanizminin yeni tsiklində fəaliyyət göstərir. Azərbaycanda 2021-ci ildə əmtəə pul dövriyyəsi 33,9 % təşkil etmişdir. İqtisadi artımın 5% artması xüsusilə müharibədən çıxmış ölkə üçün müsbət göstəricidir. Bütün bunlara baxmayaraq, 2021-ci ildə iqtisadi artımın 5% artması xüsusilə müharibədən çıxmış ölkə üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin yeritdiyi uğurlu siyasətin bariz nümunəsidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Qanunu “Milli security” [“ Milli təhlükəsizlik haqqında ”Azərbaycan Respublikasının Qanunu] [Elektron resurs]. - Yenidən Mətbuata daxil olmaq üçün: <http://www.dtx.gov.az/pdf/qanunlar/> (tarix girişi: 04/12/2019).
2. Abalkin, L.I. Rusiyanın iqtisadi təhlükəsizliyi: təhdidlər və onların əks olunması. İqtisadi məsələlər. 1994. № 12. Səh. 4–13.
3. Afontsev, S. Milli iqtisadi təhlükəsizlik: nəzəri konsensusa gedən yolda // Dünya iqtisadiyyatı və beynəlxalq münasibətlər. 2002. № 10. S. 30–39.
4. Babayeva, Z.G. İqtisadiyyatın mahiyyəti və sistemi Azərbaycan Respublikasının təhlükəsi // Bakı Universitetinin xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası. 2012.No 4. S. 118–126.
5. Qlazıyev, S.Yu. İqtisadi təminatın əsasları milli təhlükəsizlik: alternativ islahat kursu // Rusiya iqtisadi jurnalı. 1997, № 1, səh. 3–19.
6. İllarionov, A.N. İqtisadi təhlükəsizliyin meyarları, Xəbərlər// İqtisadiyyatın problemləri. 1998. № 10. S. 35–58.

7. Kuklinski, A. İqtisadi transformasiyalar Polşada: təcrübə və perspektivlər (1990–2010) // İdarəetmə nəzəriyyəsi və praktikasısı jurnal. № 1. 2001.27-31.
8. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın milli hesabları. Statistik məcmuə 2018, Rəsmi nəşr. Bakı, 2018, 160
9. İqtisadi təhlükəsizlik L.P. Qonçarenko [və başqaları]; L.P-nin ümumi redaktorluğu altında. Qonçarenko. - 2-ci nəşr, yenidən işlənmiş. və əlavə - M .: Yurayt nəşriyyatı, 2019. - 340 s.
10. İqtisadi təhlükəsizlik / V.A. Boqomolov [və başqaları]; red. V.A. Boqomolov, 2012 14,s.65

Рухия Джафар кызы Гаджиева
Азербайджанский Государственный Аграрный Университет
С/П Кафедра финансов и экономической теории
E-mail:ulvieliyev204@gmail.com

Перспективы долгосрочной экономической безопасности Азербайджанской Республики

Резюме

Целью исследования - Является концепция политики экономической безопасности Азербайджанской Республики, экономические угрозы национальным интересам системы национальной безопасности. Системы экономической безопасности приняты в стране.

Методология исследования - Если баланс внешних и внутренних сил и регулирования восстановится, экономика страны перейдет в другое состояние равновесия и будет отличаться от предыдущего. Переход страны к другому экономическому строю, возникновение нового состояния равновесия объясняется ее способностью приспосабливаться к новым условиям окружающей социально-экономической и политической среды, а также к новым условиям.

Обсуждается важность применения исследования - роль и необходимость обеспечения экономической безопасности Азербайджанской Республики. Важно укреплять позиции государства и формировать политику экономической безопасности, направленную на снижение негативных факторов, укрепление экономической самостоятельности и устойчивого развития государства.

Результаты исследования - Экономика страны имеет сбалансированную деятельность как динамичная система. Согласно теории общих систем, сбалансированным состоянием дел является экономическая система страны. Способность сохранять равновесие в течение длительного времени является действием внешних и внутренних сил при их остановке. Также экономика страны должна быть динамичной и стабильной.

Оригинальность и научная новизна исследования - Система национальной безопасности в Азербайджанской Республике определяется системой государственной безопасности страны, социальной, экономической, продовольственной, энергетической, технологической, экологической, информационной безопасности, личной безопасности и другими системами безопасности. В Азербайджанской Республике приняты системы экономической безопасности. Обеспечить достойную жизнь своим гражданам; социальная, политическая и военная защита; стабильность в стране, а также потенциал, возможности и способность государства противостоять внутренним и внешним угрозам. Это экономический закон цикличности, повторяемости экономики страны со своим периодическим и постоянным механизмом регулирования.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, национальная безопасность, экономические угрозы, уровни экономической безопасности, защита экономической безопасности*

Ruhiyya Jafar Hajiyeva
Azerbaijan State Agrarian University
S / L Department of Finance and Economic Theory
E-mail:ulvieliyev204@gmail.com

Prospects for the long-term economic security of the Republic of Azerbaijan

Summary

The purpose of the study - The concept of the economic security policy of the Republic of Azerbaijan, economic threats to the national interests of the national security system. Economic security systems are adopted in the country...

Research Methodology - If the balance of external and internal forces and regulation is restored, the country's economy will move to another state of equilibrium and will be different from the previous one. The country's transition to another economic system, the emergence of a new state of equilibrium is explained by its ability to adapt to new conditions of the surrounding socio-economic and political environment, as well as new conditions.

The importance of the application of the research - the role and necessity of ensuring the economic security of the Republic of Azerbaijan are discussed. It is important to strengthen the position of the state and form an economic security policy aimed at reducing negative factors, strengthening economic independence, and sustainable development of the state.

The results of the study - The country's economy has a balanced activity as a dynamic system. According to the theory of general systems, a balanced state of affairs is the economic system of a country. The ability to maintain equilibrium for a long time is the effect of external and internal forces when they are stopped. Also, the country's economy must be dynamic and stable.

Originality and scientific novelty of research - The national security system in the Republic of Azerbaijan is determined by the country's state security, social, economic, food, energy, technological, environmental, information security, personal security, and other security systems. Economic security systems are adopted in the Republic of Azerbaijan. To provide a decent living for its citizens; social, political, and military protection; stability in the country, as well as potential; opportunities and ability of the state to resist internal and external threats. It is an economic law of the cyclical, repetitive nature of the country's economy with its own periodic and permanent control mechanism.

Key words: *economic security, national security, economic threats, levels of economic security, protection of economic security.*